

До спеціалізованої вченої ради Д 35.051.27
у Львівському національному університеті
ім. І. Франка МОН України
79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента,
доцента кафедри цивільного та кримінального права і процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Мамчур Людмили Володимирівни

**на дисертацію Пасайлюк Ірини Василівни на тему:
«Правовий статус іноземців та осіб без громадянства в цивільному
процесі України»,**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю: 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дисертаційної роботи

Головною функцією сучасної Української держави у стосунках із індивідом є неухильне забезпечення особистих прав і свобод людини, що є природними, мають невідчужуваний характер (ст. 21 Конституції України) та визначають недоторканність сфери приватного життя і свободу людини в суспільстві. Відповідно до ст. 26 Конституції, держава Україна гарантує іноземцям та особам без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, наявність тих самих прав і свобод та обов'язків, як і у громадян України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Публічний інтерес як самостійна правова ідея дозволяє державі за допомогою закону обмежувати фізичну особу у її суверенних правах та інтересах, усуваючи тим самим перешкоди для нормального розвитку держави як суверенної спільноти. У сфері регулювання правовідносин, ускладнених

іноземним елементом, дана ідея виражається в можливості держави визначати допустимі межі прямого (безпосереднього) застосування власних норм з метою вирішення конкретного цивільно-правового спору, але одночасно із дотриманням принципу рівності усіх учасників процесу перед законом і судом, без огляду на їх громадянську приналежність.

Пошуки належної процесуальної моделі судового захисту порушених прав учасників цивільних відносин в Україні тривають, чому свідченням є реформування судової системи, кардинальне оновлення Цивільного процесуального кодексу України наприкінці 2017 року із запровадженням нових сучасних елементів (зокрема, комп'ютеризації і автоматизації документообороту, віртуалізації судових засідань тощо) до традиційних процесуальних механізмів судового захисту.

Тим часом, стійка тенденція до росту чисельності матеріально-правових відносин, ускладнених іноземним елементом, що спостерігається за роки незалежності в Україні, означає збільшення і питомої ваги іноземних фізичних осіб як учасників цивільних процесуальних відносин, що наділені процесуальними правами і обов'язками, проте реалізація якими відповідних процесуальних правомочностей має характерні особливості. В контексті триваючого процесу ревізії процесуального законодавства ця обставина максимально актуалізує тему дисертаційного дослідження І.В.Пасайлюк.

В ході наукового пошуку дисертантка спиралася на більш загальні за змістом роботи відомих теоретиків права і цивілістів, серед яких М. О. Баймуратов, С. С. Бичкова, С. В. Васильєв, О. О. Грабовська, А. С. Довгерт, В. І. Кисіль, В. В. Комаров, В. М. Коссак, Ю. Д. Притика, Я. М. Романюк, С. Я. Фурса, М. Й. Штефан, та ін. Творчо опрацювавши значну кількість доступних наукових та емпіричних джерел, дисертантка правильно виокремлює коло малодосліджених або доктринально спірних питань стосовно цивільного процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства (с. 15 рукопису дисертації) - особливості реалізації іноземцями та особами без громадянства права на звернення до суду за захистом і на

судовий захист, підсудність судам України справ з іноземним елементом, визначення правових режимів цивільного процесуального статусу іноземців, осіб без громадянства, цивільно-процесуальний статус іноземців, осіб без громадянства – учасників справи, представників, інших учасників судового процесу, особливості надання міжнародної правової допомоги, що в сукупності визначають комплексність здійснюваного авторкою дослідження.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами

Представлений авторкою рукопис дисертаційного дослідження виконаний і за тематикою повністю відповідає зазначеним у Вступі до дисертації науково-дослідним темам кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету ЛНУ імені Івана Франка «Проблеми уніфікації цивільного законодавства України з правом ЄС» (2016 – 2018 роки, номер державної реєстрації 0116U001703) та «Новелізація цивільного та цивільно-процесуального права в умовах реформи судочинства» (2019 – 2021 роки, номер державної реєстрації 0119U002358).

Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Дисертація має традиційну структурну побудову, складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку із переліком опублікованих дисертанткою за темою дисертації наукових робіт. Структура роботи повністю відповідає цілям і завданням дослідження, розділи та підрозділи знаходяться у чіткому логічному взаємозв'язку, що дозволило авторці виконати поставлену перед собою дослідницьку мету і послідовно справитися із завданнями дослідження у повному обсязі.

Загальний обсяг дисертації становить 218 сторінок, з яких основний текст – 173 сторінки, список використаних джерел – 27 сторінки (298 найменування).

Рукопис дисертаційної роботи очевидно демонструє, що авторка прицільно і творчо підійшла до підбору наукових, у тому числі монографічних джерел, також до збору та аналізу емпіричних даних. Активно використовується дисертанткою наукова періодика останніх кількох років, внесені на розгляд Верховної ради України законопроекти, опубліковані аналітичні огляди і коментарі положень чинного законодавства, що дає можливість врахувати останні тенденції розвитку науки цивільного процесу і міжнародного приватного права. Позитивним моментом роботи є уміле (без зайвого гіперцитування) використання дисертанткою для аргументації власних умовиводів нормативних положень чинних для України багатосторонніх міжнародних договорів, двосторонніх міжнародних договорів про правову допомогу, актів цивільного процесуального законодавства іноземних держав, значної кількості матеріалів судової практики національних судів, практики ЄСПЛ та актів правозастосування з архівів органів державної влади, а також рекомендацій міжнародних міжурядових організацій з проблематики вдосконалення цивільного судочинства.

У вступі обґрунтовуються актуальність теми дослідження, ступінь її наукової розробки, правильно визначені об'єкти (предмети), цілі, завдання та методи дослідження, позначені теоретична і емпірична основи дослідження, його науково-теоретична і практична значущість, відзначається наукова новизна, викладаються положення, що виносяться на захист і дані про апробацію дослідження.

Необхідним компонентом дисертаційної роботи слід визнати обрану і детально описану І.В.Пасайлюк у роботі (с.17) методологію; правильне і комплексне використання загально-діалектичних та спеціально-правових методів наукового пізнання дозволило авторці забезпечити належну логіку викладу положень дисертації у співвідношенні від загального до особливого, чітко окреслити сферу наукових пошуків, узагальнити головне, критично його опрацювати і виокремити власне наукове бачення в рамках предмету

дослідження, сформулювати авторські висновки і обґрунтувати низку доктринальних положень, що є новими і виносяться на захист.

У першому розділі дисертантка аналізує існуючі теоретичні підходи до класифікації суб'єктів цивільного процесу, вказує на місце іноземного елемента у цих відносинах як самостійну підставу для виокремлення наукового поняття «міжнародний цивільний процес (с. 26 роботи). Виокремивши три основні підходи до питання про місце міжнародного цивільного процесу у системі права (с. 26-27 дисертації), авторка приходить до висновку, що участь іноземців та осіб без громадянства у цивільному процесі є питанням цивільного процесуального права України (с.27). Абсолютно справедливо І.В.Пасайлюк вказує на існуючу непослідовність використання термінів «компетенція», «юрисдикція» та «підсудність» у нормах різних законодавчих актів, що регламентують питання цивільного процесу, і пропонує ряд законодавчих змін задля виправлення ситуації (с. 29).

Окремо розглянуте питання, як впливають на процесуальний статус фізичної особи: наявність дипломатичного імунітету від цивільної юрисдикції держави перебування (с.48-51); статус біпатрида в рамках концепції ефективного громадянства (с. 52-56) і обраної Україною в таких випадках колізійної прив'язки «закон суду»; двосторонній договір України із державою громадянства фізичної особи. І.В.Пасайлюк наполягає на тому, що матеріальна і процесуальна правосуб'єктності не можуть бути тотожними (с.62 рукопису): право на звернення за судовим захистом є універсальною гарантією, тоді як обсяг цивільної правоздатності та дієздатності іноземців визначається їх особистим законом.

У другому розділі авторка визначає, що обсяг цивільних процесуальних прав і обов'язків іноземних осіб насамперед залежить від процесуальної ролі іноземної особи у цивільній справі (с. 68 роботи), та може бути розширений на підставі норм міжнародного договору, що покладає на Україну відповідні зобов'язання (с.70). Справедливо вказується, що іноземні фізичні особи можуть частіше користуватися такими процесуальними правами, як право

вимагати забезпечення доказів чи витребування доказів судом, виконувати процесуальні дії за межами території України, а також використовувати в окремих випадках привілеї, наприклад, щодо перерозподілу обов'язків доказування, та бути наділеними спеціальними цивільними правами, як-то: право на передачу спору на розгляд до іноземного суду, а в практиці іноземних держав – і інші (часто привілейовані) права (с. 72-73).

Детально аналізуючи можливості використання дистанційної участі у судовому засіданні поза межами приміщення суду в режимі відеоконференції, І.В.Пасайлюк робить висновок про доцільність та процесуальну економію, що може бути досягнута у підсумку. Зважаючи на складність розгляду справ з іноземним елементом, дисертантка робить висновок про необхідність дати суду можливість продовжити імперативно встановлені строки розгляду справи по суті за наявності потреби отримати відповідь від іноземного суду, додаткового часу на пред'явлення доказів, їх переклад, вручення викликів до суду чи надання правової допомоги, проте без перевищення розумних строків судового розгляду (с. 76-79).

Послідовно висвітлюючи можливі нюанси встановлення місця проживання, отримання даних щодо податкової ідентифікації та реєстрації іноземного суб'єкта, сплати судового збору, отримання інформації про розгляд аналогічної за предметом і підставами справи у суді іноземної держави, дисертантка робить ряд влучних доктринальних оцінок ситуацій, що виникають, та пропонує цілу низку змін до процесуального законодавства, націлених на превентивне подолання проблем.

Наголошено про існування правової невизначеності щодо участі іноземних та міжнародних юридичних осіб приватного і публічного права в якості третіх осіб у цивільному процесі і щодо обов'язку суду повідомити таку особу про можливість для неї взяти участь у розгляді спору (надати необхідну інформацію про час, місце розгляду справи, право бути поінформованим про надані іншою стороною докази та зауваження, коментувати їх, право на особисту присутність при усному слуханні справи судом), та необхідності враховувати

судовий імунітет при цьому (с.96-99 рукопису). Зроблено правильний висновок про те, що повідомлення держави або іншого суб'єкта міжнародного права, що користується імунітетом, про можливість вступу у цивільну судову справу не може розглядатись як порушення імунітету.

І.В.Пасайлюк справедливо вважає, що визначальним стосовно спеціальної правосуб'єктності третьої особи при вирішенні питання про залучення до участі у справі іноземної фізичної особи або при вступі її до справи для суду є: 1) чи має така особа розглядатись як особа публічного чи приватного права; 2) якщо це є суб'єкт публічного права, то – чи відповідає залучення її до участі у справі її компетенції (с.102).

До особливостей реалізації іноземцями, особами без громадянства права на участь у цивільному судочинстві України через представника авторка відносить розширене коло джерел правового регулювання, ширше коло потенційних представників учасників таких правовідносин та необхідність додаткових зусиль і наявність спеціальних вимог до порядку оформлення документів, що посвідчують повноваження процесуальних представників (с.130 – 133 тексту).

Третій розділ роботи дисертантка будує за принципом дихотомічного поділу інших учасників судового процесу на осіб, які забезпечують ведення судового засідання та організаційне забезпечення судового процесу (секретар і судовий розпорядник, помічник судді), та тих осіб, які сприяють встановленню обставин справи (свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст). Окремо аналізуються можливості участі іноземця та особи без громадянства у цивільному процесі у якості свідка, та у якості експерта, експерта з питань права, перекладача, спеціаліста.

Не зважаючи на ряд існуючих обмежень стосовно подання інформації чи використання офіційної кореспонденції і документів у якості доказів, авторка справедливо наголошує на можливості допиту працівника консульської установи, дипломатичного представництва, за умови отримання компетентної згоди, а тому суд повинен щоразу допускати і враховувати таку можливість, і намагатися її використати.

Досліджуючи процедуру допиту свідка – іноземця або особи без громадянства, І.В.Пасайлюк цілком слушно зауважує, що можливості до застосування судового примусу до свідків, що перебувають за кордоном, у національного суду обмежені (с.153 роботи).

В останньому підрозділі роботи авторка переконливо доводить існування обов'язку іноземної фізичної особи брати участь у цивільному процесі у якості експерта, перекладача, спеціаліста, експерта з питань права та виконувати законні вказівки суду з огляду на національний правовий режим перебування іноземної фізичної особи на території України і її участі у цивільному процесі. Детально аналізуються складові частини цивільної процесуальної правосуб'єктності іноземних осіб як інших учасників цивільного процесу, також підстави залучення і особливості процесуальної участі іноземного фахівця як експерта з питань права в цивільному процесі України.

Кожен розділ дисертації базований на ретельному аналізі та співставленні ключових цивільно-процесуальних і міжнародних приватноправових доктрин, національної та зарубіжної правозастосовчої практики, розділи та робота в цілому завершуються самостійними висновками різного ступеня новизни, які чітко підсумовують відповідну структурну частину дисертації, є належним чином обґрунтованими і логічно впливають із тексту окремих підрозділів.

Наукова новизна одержаних результатів

1. Головна теза, що послідовно простежується наскрізною зв'язуючою ланкою всієї роботи – це авторський постулат про те, що іноземці та особи без громадянства як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин наділяються процесуальними правами і обов'язками залежно від процесуальної ролі їх участі у цих правовідносинах.

2. Важливим є смислове уточнення поняття права на звернення до суду за захистом як базового не лише для іноземців та осіб без громадянства, але і для інших позивачів чи заявників в цивільному процесі України. Дисертантка

наголошує, що іноземні особи мають право на захист тих самих прав, свобод чи інтересів, тими самими засобами та в тому самому порядку, що і громадяни України, та не можуть претендувати на винятки з місцевого закону. Цивільне процесуальне законодавство України не містить обмежень чи умов, виконання яких необхідне іноземцями, особами без громадянства для звернення до суду.

3. Авторка фòрмулює власну доктринальну модель права на звернення за судовим захистом, уточнюючи його формулювання (с.31) та виокремлюючи його базові принципи і ознаки як основоположного права, що є невід'ємним від особи і що його зобов'язана гарантувати держава для іноземців та осіб без громадянства. Акцентовано, що наявність цього права не означає автоматичної наявності цивільної процесуальної право- та дієздатності у достатньому обсязі (с.41-42 і далі, с.45-47 роботи), а наявність цивільної процесуальної дієздатності взагалі не є обов'язковою для участі у цивільному процесі, тому що її нестача може бути подолана шляхом процесуального представництва. Зроблено висновок про спеціальний характер цивільної процесуальної правосуб'єктності учасників процесуальних відносин, ускладнених іноземним елементом.

4. Цілеспрямований науковий пошук дав можливість І.В.Пасайлюк визначити основні особливості участі іноземних осіб в цивільному процесі України. Так, встановлено, що цивільне судочинство за участю вказаних суб'єктів здійснюється на основі двох принципів: принципу поширення національного правового режиму та принципу застосування до питань права процесуального характеру права тієї держави, суд якої розглядає справу з іноземним елементом. Авторка наголошує, що використання доктринальних положень про «режим» іноземців вимагає сформулювати визначення поняття «режиму» і закріпити його у національному законодавстві.

5. Розглядаючи питання представництва інтересів учасників процесу іноземним адвокатом, дисертантка звертає увагу на досить прості умови допуску іноземного правника до професії в Україні, порівняно із підвищеною увагою до цього питання у країнах зарубіжжя. Заслуговує на увагу обґрунтована пропозиція

авторки встановити для іноземного адвоката обов'язковою умовою здійснення професійної діяльності на території України, крім сплати щорічного внеску н реалізацію адвокатського самоврядування і внесення до Єдиного реєстру адвокатів України, також складання для іноземного претендента кваліфікаційного іспиту стосовно знань вітчизняного права, – при намірі здійснення ним на території України всіх видів адвокатської діяльності.

6. І.В.Пасайлюк особливу увагу приділяє питанням участі іноземного консула у цивільному процесі, та наголошує, що договірне представництво у такому випадку не може мати місця навіть тоді, коли суд має право вимагати від консула надати на підтвердження окремих повноважень довіреність. Авторка пропонує розглядати представництво інтересів іноземної особи консулом на правах особи, якій законом надане право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

7. Цінною є пропозиція І.В.Пасайлюк про необхідність розширення у ЦПК кола осіб, що не можуть бути допитані як свідки, за рахунок журналіста, що прагне зберегти конфіденційність джерела надходження інформації (с.143-144 роботи). Звертає на себе увагу той факт, що, відштовхуючись від потреби захистити журналіста-іноземця чи особу без громадянства як свідка у цивільному процесі, авторка сформулювала більш загальне процесуальне правило, що може бути поширене на усіх журналістів в Україні і виступати необхідною гарантією належного здійснення ними професійної діяльності.

8. Істотною слід визнати пропозицію, що сформульована на ст. 147 роботи, і полягає у розширенні переліку осіб, що можуть відмовитися давати показання як свідок, шляхом включення до кола таких осіб тих, хто заручений або пов'язаний обіцянкою укласти шлюб для спільного життя, а також другий із подружжя, якщо шлюб розірвано.

9. Слушним є висновок дисертантки, що задля тлумачення норм іноземного права доцільно використовувати необхідні спеціальні знання саме іноземного фахівця як експерта в таких випадках, який володіє більш точними і повними знаннями про право, яке підлягає застосуванню. При цьому,

дисертантка обстоює позицію, що висновок експерта з питань права, має розглядатися у процесі як доказ, а вимоги до його змісту мають бути конкретизовані у ЦПК України.

Обґрунтовані за результатами дослідження теоретичні висновки дозволили авторці сформулювати низку вагомих комплексних і системних пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного законодавства щодо участі іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Основні положення дисертаційного дослідження, сформульовані висновки та пропозиції можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – в подальших теоретико-правових розвідках стосовно процесуально-правового статусу іноземців і осіб без громадянства;
- правотворчості – при опрацюванні та прийнятті законів та інших нормативних актів для удосконалення механізмів охорони і захисту прав учасників цивільного процесу;
- правозастосовчій діяльності – для забезпечення одноманітних підходів до вирішення судових справ, узагальнення судової практики у цивільних спорах з відносин з іноземним елементом;
- у навчальному процесі – для викладання навчальних дисциплін «Цивільний процес України», «Міжнародне приватне право» та дисциплін спеціальної підготовки з питань цивільного процесу, виконання доручень іноземних судів, також для підготовки навчальних посібників, підручників з цивільного процесу.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основні результати дисертаційної роботи доведені належним чином до

відома науковій громадськості та викладені у тексті трьох розділів та у висновках рукопису дисертації, а також стисло у авторефераті.

Основні положення та висновки дисертаційної роботи викладено у чотирьох наукових статтях у фахових юридичних виданнях, одній статті в іноземному науковому періодичному виданні, тринадцяти тезах доповідей в рамках міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Таке представлення результатів наукової роботи є достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає встановленим вимогам. Тематика опублікованих праць в сукупності відповідає основним науковим здобуткам дисертаційного дослідження, а публікації належним чином апробують і презентують науковій громадськості отримані авторкою результати.

Таким чином, слід констатувати, що дисертація пройшла належну апробацію; вона є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки дисертаційного дослідження, що повністю презентують її актуальність, новизну і наукову цінність. Дисертація та її автореферат оформлені відповідно до встановлених вимог.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

1. Заявлене серед завдань дослідження «проаналізувати цивільно-процесуальний статус іноземців та осіб без громадянства як учасників справи (сторін, третіх осіб), представників, інших учасників судового процесу» (с. 16 роботи), на нашу думку, слід уточнити в частині формулювання, оскільки

аналіз є самостійним і наскрізним методом наукового пізнання для науковця, але не може розглядатися як окреме завдання.

2. Як зазначає авторка на ст. 106 рукопису, ЦПК України передбачає два шляхи повідомлення іноземних фізичних осіб: а) у порядку, встановленому ЦПК України або міжнародним договором; через Міністерство юстиції України та Міністерство закордонних справ України для передання дипломатичними каналами (ч. 2 ст. 498 ЦПК України), із врученням судових документів: через електронні засоби; з використанням засобів поштового зв'язку; особисто.

Авторка також вказує, що у міжнародній практиці використовують і третій шлях для сповіщень учасників процесу – прямий: безпосереднє пересилання судових документів особам, що знаходяться за кордоном.

То незрозумілим залишається, чи слід використовувати останній спосіб в Україні і чи допустимо це за чинним ЦПК України, чи слід внести зміни.

3. Залишилася не до кінця завершеною позиція авторки стосовно особливостей отримання статусу адвоката в Україні особою без громадянства чи іноземним громадянином. Чи обов'язково іноземцю мати саме статус іноземного адвоката, щоб бути допущеним до складання кваліфікаційного іспиту на знання національного права? Чи за змістом іспит повинен бути рівноцінним адвокатському іспиту для резидентів? І якщо із вищою юридичною освітою в галузі права вимоги Закону «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» прописані чітко (необхідним є визнання такої освіти в Україні), то питання зі спеціальним юридичним стажем залишається відкритим. Чи зараховуватиметься до необхідного дворічного стажу стаж, що його здобув претендент за межами України? Чи слід зважати на наявність стажу для іноземного претендента взагалі?

Виходячи із кількості питань, що залишилися без відповіді, слід визнати цю проблему перспективною для подальших наукових розвідок.

4. Зважаючи на виявлену авторкою непослідовність приписів нормативних документів і наявність у них низки бланкетних норм, що по черзі визначають порядок здійснення консулом представництва за правилами

міжнародного договору і з дотриманням практики і порядку, які прийняті в державі перебування (с.126-130 роботи), є потреба уточнити власну позицію І.В.Пасайлюк. Чи досить широко сьогодні прописані повноваження консула на захист прав громадян своєї держави, щоб забезпечити повноцінний їх захист? Чи достатньо, на думку авторки, на підтвердження повноважень консула у суді консульського патента та екзекватури? Як тоді це слід відобразити у нормах ЦПК України?

Хоч авторка детально розглянула процесуальні аспекти і додаткові вимоги щодо подання довіреності на підтвердження повноважень консула, поза її увагою залишилося питання про правову природу такої довіреності.

Ну і зрештою, яким терміном, на думку дисертантки, слід / можливо замінити дієслово «представляти» у перекладі тексту Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року?

5. Трохи незрозумілим і таким, що вимагає граматичного уточнення, є речення на початку останнього абзацу зі ст.150: «Документи, якими здійснюється підтвердження виконання в залежності від виду процесуальних дій, наприклад, про отримання доказів чи про вчинення інших процесуальних дій – протокол судового засідання, інші документи, складені або отримані в ході виконання доручення».

6. Дещо «синтетичним» виглядає розгляд у контексті підрозділу 3.1. «Процесуальні права та обов'язки іноземців та осіб без громадянства, які виступають свідками у цивільній справі» питання про забезпечення процесу розгляду справи судом в порядку міжнародної правової допомоги, в тому числі: складання, пересилки та вручення за кордоном судових та позасудових документів; проведення за кордоном дій з отримання доказів (огляд, експертиза, допит сторін, третіх осіб, свідків, експертів, отримання та передача речових доказів тощо) з оформленням судового доручення іноземному суду чи компетентному органу іноземної держави.

Оскільки: 1) питання міжнародної правової допомоги з розгляду цивільних справ судом за обсягом виходить за межі допиту свідка – іноземця

судом і стосовно допиту свідка має більш загальний характер; 2) більше того, міжнародна правова допомога може застосовуватися не лише стосовно отримання доказів, і, як зазначає сама авторка на ст. 151, забезпечується шляхом: а) використання дипломатичних каналів, залучення консульських посадових осіб, призначення спеціальних уповноважених органів державної влади; і б) безпосередньо встановленням зносин між судами кількох держав без посередництва інших органів або осіб; –

тоді така структурна побудова підрозділу потребує додаткового авторського обґрунтування.

Втім, критика ряду положень істотно не впливає на в цілому позитивну загальну оцінку проведеного дослідження і не применшує її наукового значення – дисертація І.В.Пасайлюк, безумовно, містить ряд цікавих ідей, логічно завершених пропозиціями необхідних змін до актів чинного законодавства – перш за все, пов'язаних з особливостями участі іноземців і осіб без громадянства у цивільних процесуальних відносинах, виокремленням спеціальних потреб таких учасників і цивільного процесу за їх участю, а також специфікою процедурного регулювання ряду приватних питань (цивільно-процесуальне представництво іноземного учасника справи, підтвердження статусу і наявності достатнього досвіду іноземного експерта, захисту інтересів свідків у процесі тощо).

Висновок про відповідність дисертації вимогам

Порядку присудження наукових ступенів,

затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України

від 24 липня 2013 року № 567

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам, які пред'являються до кандидатських дисертацій.

В ході дослідження авторка демонструє здатність до наукового

